

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто підходи сучасних науковців до визначення виховного потенціалу музичного мистецтва. Мета статті полягає у визначенні суті та виявленні можливостей виховного потенціалу особистості засобами музичного мистецтва. Проаналізовано наукові позиції щодо впливу музичного мистецтва на формування патріотизму особистості та досліджено ефективні засоби музичного мистецтва: народна, класична та сучасна музика. У процесі наукового пошуку визначено суть поняття «виховний потенціал музичного мистецтва» як дію педагогів здійснювати патріотичне виховання особистості сукупністю усіх наявних засобів музичного мистецтва. Установлено, що вплив музичного мистецтва є і процесом, і результатом суттєвої зміни установок, ціннісних орієнтирів, а також поведінкової активності людини через взаємодію з мистецтвом. До можливостей виховного потенціалу музичного мистецтва віднесено: самовдосконалення, обізнаність та самовираження особистості у галузі музичної культури; спонукання сучасної молоді до того, щоб бути свідомими патріотами своєї держави.

Ключові слова: *особистість, виховний потенціал, засоби, музичне мистецтво, патріотизм.*

Чень Цзін. Воспитательный потенциал музыкального искусства. *В статье рассмотрено подходы современных ученых к определению возможностей воспитательного потенциала музыкального искусства. Цель статьи заключается в определении ключевого понятия исследования и возможностей воспитательного потенциала средствами музыкального искусства. Проведен анализ научной литературы в сфере влияния музыкального искусства на формирование патриотизма личности и исследованы эффективные средства музыкального искусства: народная, классическая и современная музыка. В процессе научного поиска определена сущность понятия «воспитательный потенциал музыкального искусства», как действие педагогов совершать патриотическое воспитание личности совокупностью всех средств музыкального искусства. Установлено, что влияние музыкального искусства есть и процессом, и результатом смены установок, целей, а также активности человека через взаимодействие с искусством. К возможностям воспитательного потенциала музыкального искусства отнесено: самосовершенствование, осведомленность и*

самовираження личности в сфері музикальної культури; мотивування сучасної молоді до того, щоб бути патріотами своєї країни.

Ключевые слова: личность, воспитательный потенциал, средства, музыкальное искусство, патриотизм.

Chen Jing. Educational potential of musical art. One of the educational problems is the determination of a strategy for the education of the character of schoolchildren, in particular, patriotic education contributes to the development of a high level of patriotic feelings, the preservation of public cultural values, the national historical and cultural achievements and traditions, readiness to do the civil and constitutional duty. One of the effective means of the formation of patriotic education is the musical art, which has unique opportunities for influencing the personality and can change the human conscience.

In the context of the above mentioned, it is equally important to identify the educational potential of musical art. However, the study of the theoretical developments and practice proves the lack of the problem research. The purpose of the article is on the basis of the analysis of scientific literature, to determine the essence and to identify the educational potential of means of musical art.

The article deals with modern scientists' approaches to the determination of the capabilities of the educational potential of musical art. The purpose of the article is to determine the key concept of the research and capabilities of the educational potential by means of musical art. The scientific literature in the field of the influence of musical art on the formation of a personality's patriotism has been analyzed, and the effective means of musical art (folk, classical and modern music) have been investigated. In the process of the scientific research, the essence of the concept "educational potential of musical art" has been defined as a complex of all means of musical art used by teachers in the process of patriotic education. It has been established that the influence of musical art is both a process and a result of changing the orientations, goals, and also a man's activity through the interaction with art. The possibilities of the educational potential of musical art include a personality's self-improvement, awareness and self-expression in the field of musical culture; motivating young people to be patriots of their country.

Keywords: personality, educational potential, means, musical art, patriotism.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією з проблем освіти є визначення стратегії виховання особистості школярів, зокрема, патріотичне виховання сприяє розвитку високого рівня патріотичних почуттів, збереженню культурних цінностей свого народу, його історико-культурних надбань і традицій, готовності до виконання громадянського та

конституційного обов'язку. Одним із ефективних засобів формування патріотичного виховання є музичне мистецтво, яке має унікальні можливості впливу на особистість і здатне змінити свідомість людини.

У контексті зазначеного не менш важливим є виявлення виховного потенціалу музичного мистецтва. Проте вивчення теоретичних напрацювань та практики свідчить про недостатнє дослідження означеної проблеми.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми патріотичного виховання особистості порушено у працях таких науковців, як О. Абрамчук, М. Боришевський, Г. Ващенко, Н. Кузьменко, А. Марушкевич, О. Михайличенко, Т. Мельничук та ін. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів до патріотичного виховання висвітлено в дослідженнях В. Бугрія, І. Казанжи, О. Козлової, С. Лавриненко, О. Лобової, Г. Ніколаї, Л. Пелех, О. Пехоти, А. Сбруєвої, О. Семенов, Є. Спіцина, З. Удич, Т. Філімонової, О. Циганок, Т. Яцули та ін. Концептуальні засади патріотичного виховання особистості вивчали І. Бех, С. Вітвицька, А. Колот, О. Падалка, О. Пометун, О. Сухомлинська та ін.

Питання виховання патріотизму особистості засобами українського музичного мистецтва розкрито в наукових дослідженнях С. Борисової (формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва), Р. Осипець (формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами української народнопісенної культури), О. Стьопіної (виховання патріотизму студентів через комплекс взаємодіючих мистецтв), Г. Шевченко (патріотичне виховання молоді засобами мистецтва) та ін.

Водночас у вітчизняній педагогіці відсутні комплексні дослідження з проблеми виховного потенціалу музичного мистецтва.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити суть та виявити можливості виховного потенціалу засобів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування патріотичного виховання як важливої мети держави можливе тільки через чітке виконання умов та побудови системи патріотичного виховання у країні. Одним із стратегічних напрямів «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» виступає побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді. Важливим щодо нашого дослідження є у документі те, що виконання зазначеного завдання передбачається через посилення впливу літератури та мистецтва на виховання і розвиток дітей та молоді.

На основі вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел суть поняття «потенціал» визначається, як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в будь-якій галузі, сфері [2], а виховний потенціал ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді [4, с. 251]. Таким чином, під *виховним потенціалом музичного мистецтва* розуміємо дію педагогів, спрямовану на здійснення сукупності усіх наявних засобів музичного мистецтва з метою патріотичного виховання особистості. Під впливом мистецтва розуміємо і процес, і результат суттєвої зміни установок, ціннісних орієнтирів, а також поведінкової активності особистості через взаємодію з мистецтвом.

Аналіз наукових праць Г. Ващенко дав підстави стверджувати, що вплив мистецтва з точки зору психології має свої переваги у порівнянні з наукою, оскільки музичне мистецтво не вимагає значного напруження і не стомлює людину. Навпаки, мистецький твір іноді так захоплює людину, що вона не хоче припинити сприймання його [3].

Дослідниця О. Абрамчук вважає, що патріотичне виховання передбачає переорієнтацію уваги з «інформативного» впливу, коли вихованцеві лише словесно пояснюють і нав'язують стандартну модель «правильної» поведінки, на діяльнісне виховання, відштовхуючись від реального життя.

Правильно організоване патріотичне виховання формує повноцінну цілісну особистість, індивідуальність, яка цінує свою національну і особисту гідність, совість і честь [1, с. 38].

О. Леонт'єв наголошує на тому, що знання і думки, засвоєні через мислення, можуть не стати надбанням самої людини. Для розвитку патріотичних почуттів, поряд із збагаченням особистості певною інформацією та уявленнями, необхідно впливати на її почуття, формувати в неї емоційно-позитивне ставлення до суспільних явищ, фактів, подій [5].

Музичне мистецтво, як засіб, може змінити ставлення до патріотизму як соціального явища, а згодом і поведінку особистості. Пісня може послужити основою-символом для самоідентифікації особистості як громадянина-патріота своєї країни. Під час слухання та виконання народних пісень відбувається самоідентифікація особистості зі своєю нацією. Щоб дійсно змінити свої погляди й стати патріотом потрібна чітко сформульована ідея та мета. На нашу думку, комплексне використання народного, класичного і сучасного музичного мистецтва у патріотичному вихованні особистості є запорукою підвищення ефективності оволодіння нею головною ідеєю, цілями і завданнями патріотичного виховання.

Як свідчать наукові джерела, мистецтво як виховний засіб використовувалося у розвинених країнах Європи ще у ХІХ ст. представниками німецької реформаторської педагогіки (Е. Зальвюрк, Ю. Лангбен, К. Ланге, А. Ліхтварк та ін.) [8].

Взагалі, мистецтво впливає на почуття особистості, створює певний піднесений настрій, формує її естетичну компетентність; розвиває гостроту мислення і виступає засобом пізнання [8, с. 86].

Зокрема, А. Ліхтварк, німецький педагог і мистецтвознавець, переконливо доводив, що за допомогою мистецтва можна досягти духовно-морального відродження суспільства, розвивати «емоційні сили людини» –

витонченість сприйняття, фантазію, інтуїцію, вміння насолоджуватися прекрасним, здатність до подолання складних внутрішніх хвилювань [6].

Діапазон виховних можливостей музичного мистецтва вражає своїм різноманіттям, поліфункціональністю, його практично неможливо встановити. Функції мистецтва обмежуються як інтересами окремої людини, так і людства в цілому.

Як свідчить проведене дослідження, функція мистецтва багатогалузева за різновидами своєї дієвості у різних галузях буття; вона історично змінювана в онтологічному значенні з огляду на існуючі соціолого-мистецтвознавчі, філософські та естетичні її концепції. Розгляд функцій мистецтва – це також одне із можливих пізнань його суті. Суть музичного мистецтва – це його зміст. Змістом музики є почуття, емоції, настрої.

Почуття для музики виступають не лише близьким предметом відображення, але й засобом розкриття більш широкого естетичного та морального змісту життя, оскільки музика має змінювати людину, впливати на її почуття та вчинки.

Проведений історичний аналіз наукових джерел свідчать про те, що музичне мистецтво завжди мало на людство великий вплив, оскільки музика «...розвивається разом із розвитком найвищих ідеалів особистості, іде в супроводі величних подій історичного життя, в супроводі розвитку релігійних ідеалів» [7, с. 289]. Мистецька спадщина втілює і передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання моральності, патріотичних почуттів, громадянської позиції. Цінності музичного мистецтва важливі також з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі. Завдяки універсальності художньо-образної мови вони передають зрозумілу для різних народів смислову інформацію, дають змогу особистості вступати в невербальний діалог з різними культурами минулого і сучасності, розуміти інших і розширювати таким чином свій власний духовний світ, його

унікальність і самобутність. Звертаючи увагу на такі функціональні можливості музичного мистецтва, намагаємося довести, що саме цими засобами, за сприяння як класичної, народної, так і сучасної музики, в процесі патріотичного виховання особистості буде відбуватися формування інтересу до національних цінностей.

Музичне мистецтво впливає на особистість через закладені у творах передові ідеали, через розкриття назрілих потреб суспільства, нових типів людей та їх ставлення до світу і до самих себе. Так, пісня може змінювати особистість через вплив на її патріотичні почуття, такі як любов до рідної землі, вільного народу. Тому так важливо, щоб народна музика зайняла достойне місце у патріотичному вихованні особистості. Виховну роль народної пісні для кожного народу важко переоцінити.

Важливою складовою вітчизняної освітньо-виховної системи має стати патріотичне виховання молоді, яке спирається на цінності та пріоритети класичної музики, яка у своїх найкращих виявах привносить гармонію у буття людини, наповнює її духовним сенсом. Вона може зберігати духовний зміст та передавати його через покоління, таким чином, зберігаючи культурні традиції народу. Духовні традиції кожного народу визначають його культуру, специфіку та відмінність одного народу від іншого.

Суть патріотичної ідеї в творчості композиторів виявилась в орієнтації на традиції національного фольклору. Музика – це універсальна мова людства, що змінювалась упродовж всього часу свого існування. Зазначимо, що не можна оцінювати всю сучасну масову музичну культуру тільки негативно. Позитивним моментом є можливість залучати молодь до складних духовно-моральних проблем в адаптованому, зрозумілому для всіх верств населення, вигляді. І вже тільки від людини залежить, чи буде вона слухати потім зразкову, змінюючи світогляд, музику, чи повернеться до розважальної буденної теми. Виняткова роль тут належить вихованню, художньо-естетичній освіті та пропагуванню мистецьких цінностей у суспільстві.

Масове музичне мистецтво, виявляючи чіткі сугестивні й імперативні функції, спроможне навіювати людині певні думки, почуття й інстинкти.

Емоційний вплив цього виду мистецтва здійснюється безпосередньо на почуття слухацької аудиторії. Як і класична, естрадна музика теж використовує архаїчний вітчизняний фольклор.

У процесі виховання особистості слід спиратися на образний і тематичний зміст музичного твору та його аналіз. Музичні твори патріотичної спрямованості в залежності від образно-тематичного змісту розподілено за трьома напрямками, які відповідають складовим змісту поняття «патріотизм». Це:

- Героїко-патріотичний. Сюди відносяться твори про героїв, опис їх подвигів та героїчних вчинків, опис історичних подій (битв, перемог).

- Лірико-патріотичний. До цієї частини належать пісні про Батьківщину, де висвітлюється тема любові до рідної землі, рідного краю; сюди можна включити і крайові пісні, тему любові до рідного села або міста, свого дому, родини, пісні про материнську любов.

- Національно-культурний. Тема фольклору поєднує у собі духовні ідеали та цінності, моральні принципи та устої. Знання народних традицій та культури, на наш погляд, сприяє розумінню особистості як частини нації та формує такі риси характеру, як милосердя, совість, доброзичливість тощо. До цієї групи творів можна віднести кращі здобутки музичного мистецтва – фольклорні та класичні твори.

Аналіз науково-педагогічної літератури [3; 4; 8; 9; 10] дозволив виявити чинники впливу музичного мистецтва на патріотичні почуття особистості, а саме:

- самостійно обраний твір з патріотичними ідеями, втіленими у вдало створену художню форму та національною забарвленістю змісту. Вдало обраний для слухання музичний твір позитивно впливає на психічний стан особистості, сприяє зниженню тривоги, зростанню активності, ефективності

асоціативних процесів, актуалізації ресурсних станів, викликає значні переживання.

Національна забарвленість змісту музичного образу впливає на формування патріотичних цінностей та патріотичну ідентифікацію особистості. Виконання народних пісень – надзвичайно важливий момент патріотичного виховання, тому що мова є серцевиною народу. Вона є ідентифікаційним кодом нації, стратегічною галуззю впливу на національну свідомість молоді. Музичний твір патріотичного спрямування повинен мати свою мету, примушувати думати, мати активний сильний початок, позитивно заряджати. Важливо, щоб музика сколихнула співчуття, нагадала історію, розбудила асоціації. Патріотичний твір націлений не на споживацький спосіб життя, а потребує інтелектуальних та духовних зусиль, а також сприяє позитивній зміні особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграє мелодична лінія. Вона повинна добре запам'ятовуватися, бути нескладною та демократичною, тобто її повинні розуміти. Патріотична музика має спонукати до самовдосконалення та «підносити людину над буденним життям»;

- подання музичного твору так, щоб його захотілось прослухати, тобто прорекламувати. Одним із шляхів вдалої «рекламної кампанії» є залучення до виконання твору відомих осіб, які користуються популярністю та авторитетом;

- створення відповідного рівня емоційної реакції на музичне мистецтво. Процес сприйняття музичного образу має свою специфіку. Музику потрібно не лише слухати, а вміти почути її. У музичному мистецтві емоційний компонент має особливу значущість.

Музична мова потребує такого ж розуміння, як і інші мови, тоді емоційне сприйняття музики переходить у процес осмислення. Викликані за допомогою образів емоції впливають на свідомість особистості, у свідомості формуються певні якості внутрішньої структури особистості, її ціннісні

пріоритети. Важливу роль у цьому процесі відіграє рівень музичної підготовки. Наприклад, попереднє знання музичного твору змінює характер музичного переживання.

Обізнаність та самовираження у сфері культури є однією з ключових компетентностей музичної освіти, яку можна виховувати на прикладах досягнень відомих музикантів-виконавців, композиторів, діячів у галузі музичної культури, відомих своїм патріотичним ставленням до Батьківщини, котрі можуть надихнути сучасну молодь бути свідомими патріотами своєї держави.

Зокрема, важливість «культурної зброї» доводить своїми дослідженнями професор Дж. Най із Гарвардського університету, який у першій половині 1990-х років увів у науковий обіг концепт «м'яка сила». Дж. Най стверджував, що надто довго практики віддавали перевагу концепції «політичного реалізму», покладаючись на «жорстку силу» з її військовими і фінансово-економічними чинниками. «Силою є здатність впливати на інших з метою отримання бажаних результатів, – наголошує фахівець, – якщо ви досягаєте цього примусом або за плату, я називаю таке «жорсткою силою» [10]. Якщо ви досягаєте цього привабливістю, я називаю це «м'якою силою», – пояснював Дж. Най.

Дослідник також визначив три компоненти, з яких складається цей феномен, а саме: культура держави (полягає у тому, чим вона приваблює інших), її політичні цінності (чи дотримується вона їх у внутрішній та зовнішній політиці) та зовнішні відносини (чи сприймаються вони як легітимні та морально обґрунтовані) [10]. Слід зазначити, що гуманітарні чинники і культура є одними з головних складових «м'якої сили» держави. В цьому контексті політика держави в даній галузі відображається в певних рішеннях.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.
Отже, на основі проведеного наукового пошуку, «виховний потенціал

музичного мистецтва» визначаємо як дію педагогів з метою здійснення патріотичного виховання особистості через сукупність усіх наявних засобів музичного мистецтва.

Можливості виховного потенціалу музичного мистецтва вбачаємо у тому, що: музика має спонукати до самовдосконалення та «підносити людину над буденним життям»; викликані за допомогою образів емоції впливають на свідомість особистості; обізнаність та самовираження у сфері культури є однією з ключових компетентностей музичної освіти, яку можна виховувати на прикладах досягнень відомих діячів у галузі музичної культури, відомих своїм патріотичним ставленням до Батьківщини.

Перспективи подальших пошуків лежать у площині вивчення особливостей розвитку патріотичних якостей керівників виховного процесу та викладацького складу засобами музичного мистецтва, розробки та введення відповідного блоку на курсах підвищення кваліфікації для педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : дис... канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2006. 254 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL : sum.in.ua.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків: Т. 1. Полтава : Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
4. Жерновникова О. А., Ван Цзін І. Формування та становлення особистості майбутнього педагога засобами музичного мистецтва. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2017. Вип. 36. С. 208-212.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1977. 324 с.
6. Лихтварк А. Музеи как образовательные и воспитательные учреждения. *Образовательные и воспитательные задачи современного музея* / под ред. Л. Г. Оршанского. Санкт-Петербург, 1914.

REFERENCES

1. Abramchuk, O. V. (2006). *Patriotychne vykhovannia studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv* [Patriotic education of students of higher technical educational institutions] (Candidate's thesis). Ternopil, Ukraine (in Ukrainian).
2. *Akademichnyi tлумачnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [Academic definition dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from URL: sum.in.ua (in Ukrainian).
3. Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal: pidruchnyk dlia pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i batkiv: T.1.* [Educational ideal: a textbook for teachers, educators, youth and parents: Vol. 1]. Poltava: Poltavskyi visnyk, 191p. (in Ukrainian).
4. Zhernovnykova, O. A. & Van Tszin, I. (2017). Formuvannia ta stanovlennia osobystosti maibutnoho pedahoha zasobamy muzychnoho mystetstva [Formation of the future teacher's personality by means of musical art]. *Pedahohichnyi almanakh*, 36,

- C. 38-45.
7. Русова С. Вибрані педагогічні твори / упор. передмови О. В. Проскура. К.: Освіта, 1996. 303 с.
 8. Сторонська О. Рух за виховання через мистецтво як напрям німецької реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 48. 2014. с. 260-265.
 9. Тупікова Г. А. Підготовка майбутніх учителів до патріотичного виховання школярів засобами українського музичного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Суми, 2018. 298 с.
 10. Larke P.I. *Effektive Multikultural Teachers: Meeting the Challenges of Diverse Classroom Equity and Excellence*, 1992. Vol.25. №2. P. 133-138.
 5. Leontev, A. N. (1977). *Deiatelnost. Soznanye. Lychnost*. [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow.: Polytyzdat, 324 p. (in Russian).
 6. Lihtvark, A. (1914). *Muzei kak obrazovatelnyie i vospitatelnyie uchrezhdeniya. Obrazovatelnyie i vospitatelnyie zadachi sovremennogo muzeya* [Museums as educational institutions. Educational tasks of the modern museum]. St. Petersburg, pp. 38-45 (in Russian).
 7. Rusova, S. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory* [Selected pedagogical works]. Kyiv: Osvita, 303 p. (in Ukrainian).
 8. Storonska, O. (2014). Rukh za vykhovannia cherez mystetstvo yak napriam nimetskoï reformatorskoï pedahohiky kintsia XIX – pochatku XX stolittia [Movement for education through art as a direction of German reformal pedagogy of the late XIXth – early XXth century]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*, 48, pp. 260-265 (in Ukrainian).
 9. Tupikova, H. A. (2018). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do patriotychnoho vykhovannia shkoliariv zasobamy ukrainskoho muzychnoho mystetstva* [Training of future teachers for the patriotic education of pupils by means of Ukrainian musical art] (Candidate's thesis). Sumy, Ukraine (In Ukrainian).
 10. Larke, P.I. (1992). *Effektive Multikultural Teachers: Meeting the Challenges of Diverse Classroom Equity and Excellence*,. Vol.25. №2. pp. 133-138 (In English)

Інформація про автора:

Чень Цзін: ORCID: 0000-0001-6823-504X; аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна 61000
e-mail: chornousoxana@i.ua

Information about the author:

Chen Jing: ORCID: 0000-0001-6823-504X; Ph.D. candidate of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine 61000
e-mail: chornousoxana@i.ua

Цитуйте цю статтю як: Чень Цзін. Виховний потенціал музичного мистецтва // Теорія та методика навчання та виховання. 2018. № 44. С. 151-162. doi.org/10.5281/zenodo.1411533

Дата надходження статті до редакції: 07.05.2018
Стаття прийнята до друку: 22.05.2018